

Р. І. Корнута] ; за заг. ред. Р.О. Куйбіди. – Вид. 2, доп. – К. : Юстініан, 2009. – 976 с. **6.** Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. [С. В. Ківалов, О. І. Харитоновна, О. М. Пасенюк та ін.] / за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитоновної. – Х. : Одісей, 2005. – 552 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2009

УДК 351.95(477)

Л. Д. Будзан

ПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

Розглянуто представництво в адміністративному судочинстві як форму захисту прав, свобод та інтересів громадян. Визначено категорію «право на захист».

***

Рассмотрено представительство в административном судопроизводстве как форма защиты прав, свобод и интересов граждан. Дано определение категории «право на защиту».

***

Representation in administrative proceeding as the form of human rights, freedoms and interests' protection is researched. The notion to the category «right on protection» is given.

Україна зі здобуттям незалежності стала на тернистий шлях побудови демократичного правового суспільства. Об'єктивно була необхідність модернізації багатьох сфер життя у зв'язку з переходом на нові відносини, що не були характерними для Радянського Союзу.

Майже друге десятиліття поспіль в Україні триває формування державних інститутів, розвиток та вдосконалення існуючих органів державної влади. Події в Україні поки що свідчать про передчасність висновків щодо узгодженості, досконалості, ефективності діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Доводиться також констатувати, що цим органам на сучасному етапі розвитку української держави бракує порозуміння, інколи функції, які ними виконуються, потребують більш продуманої координації та злагодженості. Разом із тим, попри визнання в Україні найвищою соціальною цінністю людини, на державно-політичній арені все менше уваги приділяється саме громадянам України. Однак Конституція України проголосила, що утвердження і забезпечення прав та свобод людини є одним із найважливіших завдань держави, головним її обов'язком (ст. 3) [1].

Крім того, необхідно зазначити, що Конституція визначає особливе місце людини, її прав і свобод у системі конституційних

відносин, закріплює захист її прав як фундаментальний принцип, який діє у суспільстві і державі. Розвиток цього конституційного положення має бути забезпечений наявністю дієвих механізмів реалізації, захисту і гарантії прав людини [2].

Відтак, як ніколи українська спільнота та держава потребують дієвого механізму, який би гарантував здійснення утвердження і забезпечення прав і свобод людини, недопущення їх порушення. Традиційно у європейському праві таким механізмом виступає адміністративна юстиція, покликана відстоювати законні права, свободи та інтереси людини, яка вступає у відносини із владою [3].

Забезпечення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина належить до найважливіших функцій держави. Конституцією України визначено, що права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, їх закріплення та забезпечення є головним обов'язком держави. Реалізація цієї конституційної норми залежить від формування та ефективного функціонування інститутів публічної влади, зокрема адміністративної юстиції, процесуальною формою реалізації якої постає адміністративне судочинство. Ефективне адміністративне судочинство є не лише складовою процесу формування України як правової держави, а й важливою гарантією захисту прав, свобод, законних інтересів громадян у сфері діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування при реалізації останніми владних управлінських функцій.

Проблема захисту прав, свобод, законних інтересів громадян є багатоплановою, а тому її вивчення можна здійснювати за різними напрямками, які стосуються визначення кола прав і свобод, що підлягають захисту, характеристики способів захисту та юридичних гарантії законності тощо. Одним із напрямків постає комплексне дослідження проблеми захисту у матеріальному і процесуальному аспектах, що дозволяє сприймати такий захист як цілісне правове явище у сукупності його структурних елементів – стадій, категорій спорів, процесуальної правосуб'єктності учасників захисту у взаємозв'язку між собою.

У наукових дослідженнях з адміністративного права та процесу вивченню проблеми вдосконалення процесуального порядку розгляду адміністративних справ в адміністративних судах приділялось недостатньо уваги. Вчені вивчали в основному загальні питання запровадження адміністративної юстиції, проблеми визначення сутності адміністративного процесу, адміністративної юрисдикції В. Б. Авер'янов, Н. В. Александрова, Ю. П. Битяк, Ю. В. Георгієвський, І. П. Голосніченко, Е. Ф. Демський, Д. М. Лук'янець, І. Б. Коліушко, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, О. М. Пасенюк, В. Г. Перепелюк та ін.

Надзвичайно часто не лише в адміністративному процесі, але і в деяких інших видах юридичного процесу застосовується інститут процесуального представництва. Практичне значення процесуального представництва полягає, по-перше, у наданні сторонам, третім особам, які беруть участь у розгляді та вирішенні адміністративної справи, кваліфікованої юридичної допомоги. По-друге, процесуальний представник, як особа, наділена спеціальними знаннями у галузі права, здатна професійно захистити у конкретній адміністративній справі суб'єктивні інтереси заінтересованих у результатах справи осіб [4, с. 191]. Отже, в умовах побудови правової держави в Україні суттєвою гарантією щодо забезпечення суб'єктивних прав громадян і організацій є судове представництво [5].

Засади інституту процесуального представництва закріплені у ст. 59 Конституції України, яка гарантує, що: 1) кожен має право на правову допомогу; 2) у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно; 3) кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1].

Кодексом адміністративного судочинства України представників сторін та третіх осіб віднесено до складу осіб, які беруть участь у справі (ст. 47 КАС України) [6]. Попри значну законодавчу регламентацію повноважень та особливостей процесуального представництва його поняття не отримало належного законодавчого закріплення.

Так, у ст. 56 КАС України лише визначено, що сторона, а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі особисто і (або) через представника [6]. Представником може бути фізична особа, яка відповідно до ч. 2 ст. 48 КАС України [6] має адміністративну процесуальну дієздатність [6].

Задля формулювання поняття процесуального представництва А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник наводять його типові ознаки та особливості [4, с. 192–194]. Виходячи із наведених ознак процесуального представництва у адміністративному процесі, можна погодитися з тим, що: 1) воно являє собою процесуально-правовий інститут, головним завданням якого є забезпечення здійснення фізичними та юридичними особами конституційного права на правову допомогу у судових органах; 2) представництво в суді – самостійний інститут процесуального права, утворений на поєднанні матеріально-правових та процесуально-правових норм, які регулюють відносини між представником і особою, яку представляють, а також між представником і судом; 3) процесуальне представництво – це правовідносини, у яких одна особа (представник) здійснює у суді процесуальні дії від

імені та в інтересах іншої особи (особи, чії інтереси представляються, – довірителя).

Зазначимо, що дослідження питання представництва в адміністративному судочинстві серед інших форм захисту прав, свобод та інтересів громадян передбачає розкриття змісту самого права громадянина на захист в адміністративних судах, його правової природи. Аналіз цієї проблеми має не тільки суто теоретичне значення. Практичне значення полягає у тому, що формулювання положень про зміст права на захист впливатиме на правильність інтерпретації норм чинного законодавства при вирішенні питань правозастосовної діяльності адміністративних судів.

Слід зауважити, що серед науковців відсутня чіткість у визначенні змісту понять «право на захист», «захист права», «право на судовий захист», які використовуються у теорії права та законодавстві [7]. У Великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією Ю. С. Шемшученка надається зміст права на захист честі, гідності і ділової репутації як конституційного права громадянина і людини, засади якого передбачені Конституцією України (ст. 3, 32, 68), Цивільним кодексом України [8, с. 679]. У науковій літературі також відсутня єдність стосовно змісту терміна «право на захист». Зокрема у теорії цивільного процесу право на захист ототожнюється із правом на позов. Також право на захист розглядається: як одна з правомочностей самого суб'єктивного права, як нове охоронне суб'єктивне право, як елемент правового статусу громадянина.

Слід підкреслити, що науковці відзначають нерозривний зв'язок права на захист із суб'єктивним правом та правовим статусом особи. Так, Т. М. Піддубна поглиблює зазначений вище підхід щодо сутності права на захист і пропонує розуміти право на захист як конституційне право, яке полягає в можливості його носія самостійно вчиняти юридично значущі активні дії й при настанні певних умов реалізуватись в конкретному правовідношенні з метою відновлення порушеного права чи інтересу. Вчена обґрунтувала необхідність розуміти право на захист не лише у суб'єктивному, а й в об'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні право на захист постає гарантією забезпечення прав та інтересів особи, що реалізується лише у випадку порушення суб'єктивного права, визначає та фіксує ступінь свободи правомірної поведінки. Право на захист розглядається нею як один із складових елементів будь-якого суб'єктивного права [9, с. 5].

Зміст терміна «право на захист» у законодавстві безпосередньо не визначається, проте вказується на захист права, юридичний захист, способи реалізації права на захист. Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада

1950 р. передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або користуватись допомогою захисника, обраного за власним переконанням. Статтею 6 Конвенції визначено право на справедливий суд як право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого кримінального обвинувачення. Статтею 13 визначено зміст права на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [10]. У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII, зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чії права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави (ст. 2), та можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (п. 3 ст. 14).

Рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 у справі про право вільного вибору захисника [11] вказано на відсутність поняття «захисник» у чинному законодавстві та здійснено посилання на ст. 59 Конституції України, якою закріплено право кожної фізичної особи на правову допомогу і право вільного вибору захисника з метою захисту від обвинувачення. Також зазначено про відсутність однозначного тлумачення змісту терміна «захисник» у науково-технічній та довідково-енциклопедичній літературі. Так, за одним тлумаченням цей термін ототожнюється з терміном «адвокат», за іншим – терміну «захисник» надається більш широке значення. Вказаним Рішенням надано тлумачення положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Так, підозрюваний, обвинувачений і підсудний при захисті від обвинувачення та особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги має конституційне право вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Отже, чинне законодавство терміни «захист», «захисник» застосовує відносно особи та гарантій реалізації її суб'єктивного права на захист від порушень її прав. Зміст категорії «право на захист» опрацьований у доктрині цивільного права та цивільного процесу.

Відповідні теоретичні положення можуть бути покладені в основу визначення категорії «право на захист» у широкому розумінні.

Таким чином, право на захист доцільно розуміти як конституційне право, що визначає та фіксує ступінь свободи правомірної поведінки і полягає в можливості носія такого права самостійно здійснювати юридично значущі активні дії при настанні певних умов з метою відновлення порушеного права чи інтересу.

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Органи державної влади України : монографія / за ред. В. Ф. Погорілка. – К., 2002. – С. 189. 3. Комзюк А.Т. Адміністративна юстиція України : навч. посіб. для юрид. вузів і фак. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – Х., 2008. 4. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 613 с. 5. Тertyшников В. И. Гражданский процесс : курс лекций / В. И. Тertyшников. – Х., 2001. – С. 72. 6. Кодекс адміністративного судочинства України : за станом на 25 груд. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 7. Викут М. А. Природа права на судову захисту и гражданское судопроизводство / М. А. Викут // Теория и практика права на судебную защиту и её реализацию в гражданском процессе. – Саратов : СГУ, 1991. – С. 3. 8. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с. 9. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т. М. Підлубна. – К., 2009. – 20 с. 10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдато́ва Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : за станом на 16 листоп. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Надійшла до редколегії 14.12.2009

УДК [342.565.4:339.543](477)

В. О. Єльцов

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

Досліджено практику застосування судами законодавства про порушення митних правил, на підставі аналізу відповідних нормативно-правових актів та практики їх застосування визначено проблеми у правовому регулюванні відповідних відносин та запропоновано заходи щодо покращення практики правозастосування та узгодження законодавства.

***